

Tózsér Árpád

GÖRBE GRÍZ

– naplókülönnyomatok

Tolnai Ottónak

Budapest, 1992. augusztus 14.

Állok az Oktogonon, egy újságosbódé mellett, egyik lábam a járdát és az úttestet elválasztó láncon. Fájó lábszáramat masszírozgatom, a másik kezemben friss zsákmányom, Tolnai Ottó *Árvacsáth* című verskötete. (Az előbb vettem az Írók Boltjában.) Minden versnek az a címe benne, hogy „*árvacsáth*”. Az egyik *árvacsáth*-ban olvasom: „*már messziről érezni romlok / mint ezek a lila pecséttel vert / beköpött húsok itt a kirakatban*”. Valószínűleg már rajtam is messziről érezni, hogy romlok. (Nem inkább *romlom*?!). Egyre több rajtam a „lila pecsét”, egyre több ér pattan el a lábam szárán, combomon, sötétlenek, mint a hullafoltok. Olvasok, simogatom fájó lábamat, az újságosbódé kirakatában, egy pornóújság címlapjáról nagy, széttárt, nyershús-piros pina vigyorog rám. A bódé nyitott ajtajára akasztva magnó szól diszkréten, s Dinnyés Jóska az én *Férfikor* című versemet jajongja belőle, de halkán, behízelgőn: „*Villamos vágdat, / mintha vad futna, / megadón fekszik / alá az utca*”. – Mikor volt az, istenem, amikor én, huszonkét évesen, ilyen erotikus-hetykén világgá vágattam! A „*villamos vágdat*” az indulásom volt, a lila pecsétes, beköpött húsok, a szemérmetlenül széttárt szemérmek, fájó lábak – íme, a megérkezésem. Nem jutottam valami messzire: Péterfaláról Pozsonyba, Pozsonyból Párizsba, Párizsból Pestre, punciktól pállott pinák partjára. Az alliterációk helybenjárásáig.

Pozsony, 1997. október 11.

A rádióban Tolnai Ottó beszél. Érdekesen, élvezetesen, okosan, hitelesen, mint mindig. Azt mondja: nem abból a célból vagyunk a világon, hogy otthon legyünk benne, hanem azért, hogy valahol megérintsük a földet. Egy bosnyák festőbarátjának a szerb-bosnyák háborúig minden festménye zöld volt, azt tartották róla, hogy klorofillal fest. Ő maga (a festő) másként magyarázta a képeit. Azt mondta, hogy a földet, a fát, a természetet ma már csak képen lehet igazán megérinteni, hogy a valóságban már nincsen, nem létezik természetes zöld szín. Aztán a csetnikek kisütötték, hogy a festő bosnyák nacionalista, mert a zöld a bosnyákok nemzeti színe, s összetépték a festő képeit; azóta fekete képeket fest. Nekem ez a történet Gál Sándort, a kassai költőt idézi, aki hatvanéves, s köszöntenem kéne. Írásban, a *Népszabadságban*. S valószínűleg azt fogom róla megírni, hogy a legelső versei a „föld megérintései” voltak (ha az „érintés” rosszul sikerült neki, akkor a Tamási Áron-féle szentimentális „otthon-levéssé” laposodott), a most megjelent *Szél* című poémájának az erezetében meg úgy van benne a klorofil, mint Tolnai Ottó festőjének a színeiben. – Ha van a népi irodalomnak túlélési lehetősége, iránya, akkor azt most Gál Sándor mutatja: megérinthetővé írja a földet, a természetet.

1999. május 28.

A Duna tv-ben Tolnai Ottó-est. Tolnai kész Miskin herceg, Vak Tibike és „bolond Wilhelm” egy személyben: van benne valami szelíd eszelősség. S még az enyhe dadogásában is autentikus figura, bár most, a versek közege nélkül a többször elismételt kulcsszavai, a „*rózsaszínű*”, az „*Adria-kék*” meg a „*flamingó*”, kicsit hiteltelenül, funkciótlannal lebegtek. Akárcsak a Tolnai-verseket felolvasó Németh Gábor és Parti Nagy Lajos a műsor egészében: Tolnai mellett túlságosan normálisak, jólfésültek voltak ahhoz, hogy a gesztusaikban, külsőségeikben, egyszerűen a ké-

pernyőn is valóságosak lehetnek volna. – S ezek után élesen vág belém a felismerés: a napló a legmagasabb gondolkodási-közlési forma, teljhatalom. Micsoda fegyver van a kezemben, ha naplót írok! Napközben a lét zebraján futó ijedt pocok, esett ember vagyok, de este, egyedül a papírral, a nap történéseivel, cézárként ítélkezhetem elevenek és holtak, jó írók, rossz írók, politikusok, államférfiak és hadvezérek fölött. A napló a műfajok császára: a novellaíró szánalmas moralista, annyira közvetetten ítélkezik, hogy mire megteremti típusát, ezerszer elfelejt a konkrét személyt; a drámaíró is messze van a hús-vér embertől: számára a sorsok is díszletek, játszik velük, mint gyermek az építőkockáival, s építménye legtöbbször annyit is ér, mint a gyermek játékvára; s a költő hazudja a legnagyobbat: egy jó rím vagy szójáték kedvéért gátlás nélkül képes rámondani a fehérre, hogy fekete. De a naplóíró, ó, a naplóíró nem hibernált tetemeteket, hanem eleven embereket boncol: este, mikor kinyitja a naplóját, még meleg a napközben látott emberek szíve, veséje, mája a kezében. S ő könnyörtelenül beléjük vág tollával, szikéjével...

2000. október 13.

Tolnai Ottó az utolsó magyar költő, aki nemcsak írja, hanem éli is a verset, a szöveget, a nyelvet, aki úgy ír, ahogy él. *Jégszínór* című esszéjét (elbeszélését? kisregényét? szövegét?) az októberi *Forrásban* egy szuszra olvastam végig. Az írás – mondhatnám: gátlástalanul személyes, vallomásos és élményszerű; de az akciórádiusza (Lukács elfelejtett, pontos szava!) olyan nagy, a szerző annyira „össze-éli” Adriát, Közép-Európát, Európát, a festészetet, az irodalmat, a filozófiát, a színeket, a nyelvet, a gondolatot, az eget, a földet és a létrát (Weöres), hogy neki nem kell így meg úgy facsargatni, ledögleszteni a nyelvet, akkor is tárgyias, alulretorizált, önlefokozó, személytelen, szövegszerű, intertextuális, disszeminált és egyetemes, egyszóval posztmodern, ha szinte egyenesben adja a létét. Egy ember, aki még egyenlő önmagával, egy költő, aki még egzisztenciális, néha

szinte szexuális kapcsolatban van anyagi és szellemi környezetével, a világgal, valahogy úgy, ahogy írásában a „kis pásztorgyerekek az ürgelyukakkal”: időnként „megbasszák őket”. (Mármint a pásztorgyerekek az ürgelyukakat.) Érdekes viszont, hogy az ún. kánonképző kritikusok (Balassa, Kulcsár Szabó, Margócsy stb.) nemigen vesznek róla tudomást. Miért vajon? Ők is „vidéki Orpheusznak” tartják (ahogyan a költő aposztrofálja saját magát)? Sajnos – vagy talán nem is annyira sajnós! –, ebben a „vidékiségben” van is valami: T. O. a nyelvkezelésben autodidaktának tűnik – sok nála például a funkciótlan dialektizmus –, de valószínűleg innen való nyelvi gátlástalansága, féktelen szürrealizmusa, áradó szabad asszociációi is.

2000. november 28.

Most eszem meg, immár itthon, a Párizsból hozott, hamisítatlan párizsi „párizsim” utolsó karikáit. S közben már fél szemmel az Írószövetség tájékoztatóját olvasom. Az idei Kossuth-díjra javsoltak között én is ott vagyok – hat szavazattal. Ez Szilágyi Pista huszonöt szavazata mellett nulla. Hja, kérem, a sok erdélyi lúd... Tolnai Ottó tizenhárom voksot kapott. Tőle nem irigylem. Valér Mikula szlovák irodalomtörténész barátunk azt mondta párizsi beszédében, hogy mi abból a közép-európai őserdőből jöttünk, amelynek helyét a régi térképek még üresen hagyták, s a fehér foltokba azt írták bele, *Hic sunt leones*. A közép-európai „oroszlánok” ím egymásra fenekednek. Itthon vagyok.

2003. január 17.

Az *Alföld* folyóirat egyre vékonyabb. Lassan elfogy, mint az *Egy gondolat bánt engemet* gyertyaszála. De azért még így is sok minden van benne. Tolnai Ottó pár szövege megtölti, mint Jézus öt hala a bibliai négyezer ember gyomrát. *Ha a tea főző tojás* a címe annak a terjedelmes, frenetikus humorú és hatású verszetnek, amely ilyen banalitással kezdődik: „Képzeld szőlővel / Szőlővel ette a főtt kukoricát”. Aztán ezekbe a banalitásokba valahogyan

mégis belekerül szinte a fél teremtés. (Az a másik fél, amelyik a Shakespeare-drámákból kimaradt. Vö.: Petőfi Shakespeare-ről.) – Mostanában sokszor átkozom a sorsot, hogy Tolnaival kell a Kossuth-díj rajtvonalához állnom. Bertók Laci meg Bodor Ádám biztos befutó, velük nincs is bajom, engem összevetni valószínűleg Tolnaival fognak (mint „határon túlival”), s nem kétséges, ki marad alul. Ha bizottsági tag volnék, én magam is Tolnaira szavaznék. Saját magammal szemben is.

2003. augusztus 11.

Ma telefonon beszéltem Tolnai Ottóval. Szeretne eljutni a somorjai zsinagógába,¹ ahol most egy svájci festő, Csuka Lilian állít ki. Nekem nem sokat mond a festő neve, de Ottó per Lilian emlegette. S ez a meghitt viszony a globális világ minden tagjával, elemével, tárgyával – ez hajtja a költészetét is. Az irodalmunk, a kultúránk, a civilizációnk tele van a „minden egész eltörött” és az osztott személyiség élményével, s akkor jön valaki, akiben szinte az egész mikro- és makrokozmosz megint összeáll. Méghozzá a személyes találkozás intenzitásával, de ez a személyesség tulajdonképpen valamiféle személyes személytelenség, mert pillanatonként – és elég titokzatos módon – rugaszkodik fel valahová a misztikus összefüggések világába. S közben csak „szellemre, észjárásra, gondolkodói alkatra, műveltségre, szenzualitásra, képzeletre s az ezeket mozgató asszociatív logikára van rálátásunk, a dolgok átélésének, befogadásának mélyrétegeire nem” (Thomka Beáta). S még két jellemző Tolnai-definíció, az egyik szintén Thomka Beátától, a másik az erdélyi Egyed Pétertől: „Mikrokozmosz”; „Tökéletesen érzékeltetett kietlenség, túsúrásszerűen fúvó szél árad ezekből a versekből”. – Gyakorolnom kell a „Tolnai-lexikon” szókincsét: másodszor is megígértem a költőnek, hogy meghívjuk Somorjára, s akkor nekem kell navigálnom és a közönségnek bemutatnom.

¹ Somorja: kisváros Pozsony mellett.

Hevesi Judit

CSÍKOSBAN A LÁNYOK

ha holnap hozzák a lányokat
a legszebb ruhában megyek eléjük
és ha indulás előtt
kinyújtják a kezüket a drótokon
egyesével simítom meg őket
de odaérek a tiédhez is
most én cipelem már a te bőröndöd
míg röhögnek a szörnyetegek
új életre keltek, ti emberarcú lángoszlopok
én megtapsolom érkezésetek
bálványt imádok
tudom jól, mama
de ez most egy cseppet sem zavar
és az istenre kérlek, azt a nagycsíkos ruhát
azt ne vedd fel soha többet.

MADÁRTÁVLAT

vannak helyek, ahová emlékezni járok
például a fákra, ahogyan megindulnak az
őszebe
nem tudnak ők sem
semmit a csupaszszágról
áthazudjuk együtt nekik a telet
már rég elfelejtettem, miért vagyok itt
és madártávlathból hiába próbálgatom
a terek szűkösségére nincs bocsánat
imádkozom hát az ítéletért
az itt fellelhető összes istenhez
és legyen végre egy erdő
ahol elengedhetem
vagy legalább továbbadhatom nekik
az istentelen emlékeinket.

2005. január 19.

Pozsonyban járt Parti Nagy Lajos. A Magyar Intézet hívta meg, s én voltam a beszélgetőpartnerem. A *Költő disznósírból* című Tol-

REKVIEM

megfojtott az emlékezés
mint te, mama
de gondosan kipreparált
minden némaság és mosoly
eltakarom bár az arcom
míg te tükörbe nézel
én elvesztem magam
csak ez az erőltetett nyugaltság
szűnne meg
a levegőtlen nappalok
hogyan egy értelmes áldozatért
segíthess meg minket
mert ez itt most
megváltatlan kísértetek otthona
és én tényleg nem értem
miért szól a rekviem
egy elcsendesült istennek
halott nyája fölött.

nai-interjúkönyvvvel indítottam a purparlét (az interjú készítője: PNL), mondván, én nem vagyok olyan jó beszélgetőtárs, mint Tolnai Ottó. S ha már Tolnairól esett szó, mindjárt megkérdeztem, hogy Tolnai sajátos génuszában vajon nem Petőfi személyessége, végletes önazonossága tért-e vissza, egyelőre még értelmezetlen és értelmezhetetlen formában? (Thomka Beáta például egyáltalán nem látja Tolnaiban a „személyeset”.) S számomra az is rejtély, hogy mi motiválhatja vajon Parti Nagy és Tolnai barátságát, találkozik-e, s ha igen, hol, ez a két, poétikájában, struktúrájában különböző költészet? Ezt nem kérdeztem meg a költőpáros jelenlévő tagjától, sajnálom. Most már csak találgathatok. Mindkét költő világa egyetemes: bármiről szólnak, valamiféle teljes tudás működik bennük. De Tolnai tudása spontán és világ(élmény)szerű – ezért állítható párhuzamba Petőfiével –, Parti Nagyé tudatos és szöveg(élmény)szerű.

Tolnai kapcsolata a tárgyakkal és eszmékkel közvetlen, elképesztően meghitt, személyes – és valamiképpen mégis személytelen –, Parti Nagyé szenttelen, *impassible*, tárgyilagos; Tolnai asszociációs rendje metaforikus (mondhatnám: hagyományos), Parti Nagyé nyelvi, esetleges, „posztmodern”. Beszélgetésünk során Parti Nagy többször is használta – alkotási módszerével kapcsolatosan – a „projekt” kifejezést. Tolnainak nincsenek projektjei, s ha vannak, azok valamiféle világot befogó homéroszi monumentalitású metaforák (*Adria, azúr, kék golyó* stb.). Emlékezzünk Valéryra: a verssor esetlegessége kijavítja a terv hamis biztonságát. Tolnainál nincs mit javítani, ő sohasem állítja a dolgok önmagukkal való azonosságát, struktúráit nem a törvény, hanem a belső rokonszenv fogja össze, mint a sztoikusokét (*szümpatheia tōn holōn*), Parti Nagy verse a szöveg és a „projekt” küzdelme, amaz vitalizálja emezt. Tolnait az „érzékek csőcseléke” (Platón) vezeti el a szóhoz, Parti Nagyot a szó ihleti látomásra. – „Ma a Magyar Kultúra Napja van, kegyelmi állapot”, jegyezte meg nyilvános beszélgetésünk során Parti Nagy. Meggyőződésem, hogy előbb jutott eszébe a „kegyelmi állapot”, ez a kicsit immár archaikusan, egzotikusan szép kifejezés, mint maga a Magyar Kultúra Napja, az előbbi kedvéért hozta szóba az utóbbit.

2005. január 23.

Einstein hitt a világműködést befogó egyetlen képlet lehetőségében. Közvetlen drótja volt Istenhez – mondja valaki a rádióban, s közben gúnyosan nevet. Ahelyett, hogy elgondolkodna a dolgon: hogyan is élhetnénk hit nélkül akár csak egyetlen percig is? A hit terjedelme és jellege azonban természetesen mindenki esetében más. A közönséges ha-

landó abban hisz, hogy megéri a következő percet, az univerzális elméjű Einstein viszont eretnek sejtéseinek a bizonyíthatóságában hitt. Tudta, hogy az $E=mc^2$ csak úgy bizonyítható, ha feltételezi, hogy létezik pont, amelyből nézvést a téridő görbülései is kiegyenesednek, s csak a világegyetem működése látszik. A relativitásban a működést érzékelve, hitt az univerzális pont létezésében. Virtuális filozófus-dioszkurja, Alfred Whitehead az univerzumnak ezt a működését kozmikus alkotóenergiának nevezte, amely energiát a megérzés kedvéért nyugodtan hasonlíthatjuk akár a szerzői kreativitáshoz is. Az olvasó a mű relativitás-görbületeit és a működését érzékeli, s ennek alapján hinni kezd a mű világérvényében és az alkotóban. Ilyen értelemben Einstein a recepcióesztétika „tájékozott olvasója”, és bizonyos értelmező közösség reprezentánsa (Stanley Fish): a Teremtést olvassa és értelmezi.

Január 24.

(A tegnapi Einstein-heurisztikát folytatva.) A „tájékozott olvasóról” megint Parti Nagy és Tolnai Ottó jut eszembe. A páros olyan értelemben is nagyon szerencsés, hogy PNL a Tolnai-teremtés „tájékozott olvasója”. (Nem értem, miért nincs a *Költő disznósírból* című kötet címlapján feltüntetve PNL neve is.) Már az első kérdésében pontosan megfogalmazza a Tolnai-univerzum lényegét: „Tolnai Ottó művészetét – én legszívesebben költészetnek mondom – épp az jellemzi, hogy bármelyik pontján hozzányúlunk, bárhol meghúzzuk, fölfejtjük, legalábbis megbontjuk, rögtön a közepébe jutunk.” Azaz Tolnai világa távolról sem a posztmodernnek halmazvilága, nem véletlenek középpont nélküli lerakata, hanem olyan téridő-kontinuum, amelynek minden pontja lehet középpont, de – hogy az újpanteista Whiteheadet is megint behozzuk a képbe – azt is mondhatnánk: olyan pánrelációs rendszer, amelynek minden görbületében, minden pontjában ott van a Theosz. Vagy Buddha vagy egyszerűen csak a teremtő Demiurgosz. Akit esetenként Csápek bácsinak hívnak.

„Csodáltam Csápek bácsit. Csodáltam, milyen ügyesen dolgozott fél kezével, milyen ügyesen, szépen, szabályosan hajlította a vasat... Otthon aztán én is hajlítani kezdtem mindent, húgom gerincét, a mestergerendát, gledicsiából próbáltam csinálni görbebotot, einsteini igyekezettel próbáltam mindent a Mindenséghez görbíteni, ám minden eltörött a kezem alatt, csak a grízt sikerült elgörbítenem, mintha már akkor megsejtettem volna Kosztolányi nagy, einsteini, beuysi fordulatát a magyar költészetben, mármint: a görbe grízt! Csak jóval később oldottam meg Csápek bácsi rejtélyét: nem létező kezével csinálta. Görbítette. Csápek bácsi félkezű volt, ám a zen buddhistákkal ellentétben két kézzel tapsolt, ezért engem a zen buddhisták valójában sosem is foglalkoztattak, Csápek bácsi izgalmasabban csinálta, meg hát Szent Miska, aki térdepelve, egy kézzel harangozott, miközben másik kezét imára tartotta... Ehhez hozzá kell tenni, hogy Zágrábban egy évig hallgattam Veljačić keleti filozófiákról tartott előadásait, aki később távolkeleti szerzetes, Buddha koldusa lett...”

Mindezt természetesen Tolnai Ottó mondja írja az interjúkönyvében,² PNL első kérdésére adott válaszában, százszorta pontosabban megfogalmazva, amit én fentebb róla el akartam mondani. – A „pánreláció” kifejezést egyébként Doboss Gyula használja, Tandori életművéről szólva, s Tandorit Szentkuthyhoz hasonlítva, aki szintén úgy alakítja ki műveinek terét, hogy a tér minden elemét külön-külön hozzákapcsolja a mű többi eleméhez is. De ehhez a pánrelációs vers- és regényvilághoz egyiknek is, másiknak is a jegyzetek, mottók, önreflexiók, magyarázó szövegek, egyszóval a paratextusok tömegére van szüksége; Tolnai Ottó szóépítményeinek mindez saját anyaga, szerves része, mint a pravoszláv fatemplomoknak a facsavar. S ezzel az összevetéssel persze nem akarom az összevetetteket minősíteni, s ha mégis, akkor inkább csak az egymáshoz fogható jelentőségüket jeleztem.

21. m. 16. o.